

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Eider (*Somateria mollissima*) (A063)

1. Status:

Niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn. Voor Natura 2000 relevant als broedvogel én als niet-broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: De eider is een forse, aan zout water gebonden eend. Het is een broedvogel van kwelders en duinen in de nabijheid van uitgestrekte intergetijdengebieden (Waddenzee). De broedgebieden van de eider liggen in de kustgebieden van de gematigde en noordelijke klimaatszones van het noordelijke halfrond. De populaties van Groot-Brittannië en Ierland, rond de Waddenzee en de Oostzee, Scandinavië tot Nova Zembla, rond de Witte Zee en rond de Zwarte Zee behoren tot de 'nominale' ondersoort *mollissima*. De eiders die broeden op de Orkneys, Shetlands en Faroëreilanden, van Spitsbergen tot Noordoost Canada, en in andere delen van noordelijk Noord-Amerika tot in Oost-Siberië behoren tot andere ondersoorten. De Europese vogels overwinteren in de kustgebieden tot aan de Golf van Biskaje, met een zwaartepunt langs de Deense Oostzeekust. De Nederlandse broedvogels zijn hoofdzakelijk standvogels of kortere-afstandtrekkers; vrouwtjes zijn trouw aan de broedplaats, mannetjes vertonen meer zwerfneigingen.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de eider in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' gunstig. Bij de ondersoort *S. m. mollissima* worden vijf populaties onderscheiden. De voor Nederland relevante populatie (Waddenzee en Oostzee) wordt geschat op 1.030.000 vogels en neemt af.

1. Broedvogels: Het Nederlandse broedvogelvoorkomen van de eider ligt aan de zuidgrens van het Europese broedverspreidingsgebied. De dichtstbijzijnde broed- en winterpopulaties van enige omvang bevinden zich in Noord-Engeland en Denemarken. De Europese populatie als geheel (490.000-610.000 paren in landen van de Europese Unie waarvan 2% in Nederland), is toegenomen in de periode 1970-2000. De staat van instandhouding van de Europese populatie is aangemerkt als gunstig. Recentelijk vinden echter op lokale schaal sterke afnames van de aantallen broedvogels plaats.

2. Niet-broedvogels: De eider is jaarrond aanwezig in Nederland, vooral op het zoute water. Een deel van onze broedvogels trekt vooral in koude winters zuidwaarts en wordt dan vervangen door Deense en Zweedse broedvogels. Naar schatting verblijft 100% in de gebieden waar de watervogelstand wordt gevolgd ('monitoringsgebieden'). Het seizoensmaximum van de in Nederland aanwezige vogels (valt in januari en bedroeg in 1999/2000 t/m 2003/2004 gemiddeld ongeveer 110.000 vogels, waarmee Nederland totaal naar schatting 11% van de internationale Europese populatie herbergt.

3. Ecologische vereisten

Leefgebied:

1. Broedvogels: De eider is zowel tijdens het broedseizoen als in de winter gebonden aan de kustzone en het zoute milieu. Het broedgebied beperkt zich grotendeels tot de Waddeneilanden en de Fries-Groningse kust. De nestplaatsen bevinden zich nabij zout water (tot op 600 m) in open duin, op kwelders en in mindere mate op dijken en pieren en in weilanden. De eiders nestelen vaak in een kleine kuil in de grond of in de beschutting van stenen, graspollen of struiken van 50-150 cm hoogte, voornamelijk duindoorn en kruipwilg. Ze nestelen op het vloedmerk, in riet, tussen varens of kale takken of op de onbegroeide grond. Doorgaans wordt gebroed in

kolonieverband, vaak nabij andere koloniebroeders zoals meeuwen en sterns (wat, ondanks verhoogde predatie, bescherming biedt). Direct na het uitkomen van de eieren gaan de eiders met hun jongen naar de Waddenkust, waarbij ze 'crèches' vormen van grote aantallen kuikens ('pulli') onder begeleiding van enkele vrouwtjes. Intensieve bejaging door met name zilvermeeuw op pulli oogt dramatisch maar is normaliter niet van betekenis voor de populatie. Deze predatie treedt alleen op indien de pulli in zeer slechte conditie zijn en de hierdoor veroorzaakte sterfte wordt gecompenseerd door een relatief lange levensduur van de eider.

2. Niet-broedvogels: Eind mei arriveren de eerste eiders in de Waddenzee om te ruien. Vooral in de winter verblijven grote aantallen eiders in ons land en die concentreren zich ook dan vooral in de Waddenzee. De eiders volgen meestal het getijdenritme. Tijdens hoog water verzamelen ze zich op gemeenschappelijke rustplaatsen, zoals stranden, kwelders, dijken en op open water. De voedselgebieden zijn de schelpenbanken in ondiepe wateren van de kust (litoraal en sublitoraal), vooral de schelpenbanken in permanent onder water staande delen van de Waddenzee en op droogvallende platen. In tijden van voedselschaarste zoeken eiders ook voedsel op schelpenbanken in de kustzone van de Noordzee. Kleinere aantallen eiders foerageren in de Voordelta en Zoute Delta. Overbevissing leidt tot sterke uitdunning van de natuurlijke kokkel-, mossel- en strandschelpbestanden. Dit kan in combinatie met ongunstige natuurlijke factoren zoals zachte winters, leidend tot een geringe broedval van schelpdieren, voor ernstige voedseltekorten bij de eiders zorgen. Ook verstoring o.a. door bewuste verjaging van de eider op mosselpercelen en watervervuiling kunnen een negatieve rol spelen met betrekking tot de kwaliteit van een locatie als leefgebied voor de eider. Verhoogde sterfte is in het verleden opgetreden door o.a. olielozingen.

Voedsel: De eiders zoeken hun voedsel in de onderwaterbodem (benthos) en het zijn voedselspecialisten. Ze voeden zich bij voorkeur met mosselen die ze zonder veel inspanning kunnen bemachtigen in de heel ondiepe kustzone. De prooien worden doorgaans tot op een diepte van 0-5 m opgevist en in zijn geheel doorgeslikt. De eiders duiken ook wel tot op 15 of 20 m diepte, maar in ons land is dat minder gebruikelijk. Alternatieve prooien, zoals strandkrabben, zeesterren, kokkels, halfgeknotte strandschelpen en andere schelpdieren zijn minder favoriet bij de eiders, omdat de voedselkwaliteit betrekkelijk laag is in verhouding tot de energie die het deze eenden kost om de alternatieve prooien te bemachtigen en te verteren. Wanneer ze zich voeden met strandkrabben lopen ze bovendien het risico besmet te raken door parasieten. De voedselbiotoop bestaat uit kustwateren van hooguit 20-30 m diepte. De soort foerageert in het water (grondelend of duikend), maar ook lopend op drooggevallen platen en mosselbanken. Wanneer het voedsel in de Waddenzee niet toereikend is, wijkt de soort uit naar andere gebieden, vooral de Noordzeekust benoorden de Waddeneilanden, de Hollandse kust en het Deltagebied.

Rust: De eider is net zoals andere zee-eenden gevoelig voor verstoring en vliegt bij benadering al op afstanden van meer dan 300 m op. Ook de gevoeligheid voor verstoring van leefgebied is groot (grote open kustwateren). Het effect van verstoring op de populatie is waarschijnlijk matig groot, aangezien de broedgebieden voor het merendeel in afgesloten terreinen liggen en in de foerageergebieden geen intensieve recreatie plaatsvindt ten tijde van hun aanwezigheid. Vanwege de smalle marges tussen de energie-uitgaven (zoeken en verteren van voedsel) en energieopbrengsten (voedselopname) is bij de eider rust van groot belang. In de zomer concentreren de ruiende eiders zich en ze zijn dan extra kwetsbaar omdat ze dan niet kunnen vliegen. Verstoring door waterrecreatie en windmolenparken langs de kust vormen risicofactoren voor de eider. De aanwezigheid van voldoende prooidieren van de juiste kwaliteit is cruciaal voor de overleving. Schelpdiervisserij (op mosselen, kokkels, halfgeknotte strandschelpen) en vissen op mosselzaad kan leiden tot voedselgebrek en uitwijken naar voedselgebieden van mindere kwaliteit, en uiteindelijk wintersterfte en verminderd broedsucces veroorzaken. De aanleg van mosselpercelen leidt tot het aanlokken van vogels, die dan weer worden verjaagd. Vervuiling door gechlloreerde koolwaterstoffen leidde in de jaren zestig tot massale sterfte. Eiders zijn zeer gevoelig voor olievervuiling. In de periode 1977-97 was gemiddeld 26% van de dode eiders op het strand besmeurd met olie.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de eider ten minste 20 paren vereist. Voor een gunstige staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 400 paren).

4. Huidig voorkomen

4.1 Broedvogels

Vrijwel de gehele Nederlandse broedpopulatie van de eider nestelt op de Waddeneilanden (met name op Vlieland, Terschelling en Schiermonnikoog). Zeer kleine aantallen broeden langs de Fries-Groningse Waddenkust en in het Deltagebied (op Neeltje Jans en in de Oosterschelde). De natuurlijke verspreiding betreft uitsluitend de kust.



Verspreidingskaart eider (broedvogel)

4.2 Niet-broedvogels

Buiten het broedseizoen vertoeft de soort voornamelijk in de Waddenzee (waar een deel van de Nederlandse broedvogels overwintert, aangevuld door grote aantallen van Scandinavische oorsprong). Sinds begin jaren negentig verschuiven de eiders, o.a. onder invloed van voedseltekorten, meer en meer uit naar de aangrenzende Noordzeekustzone.

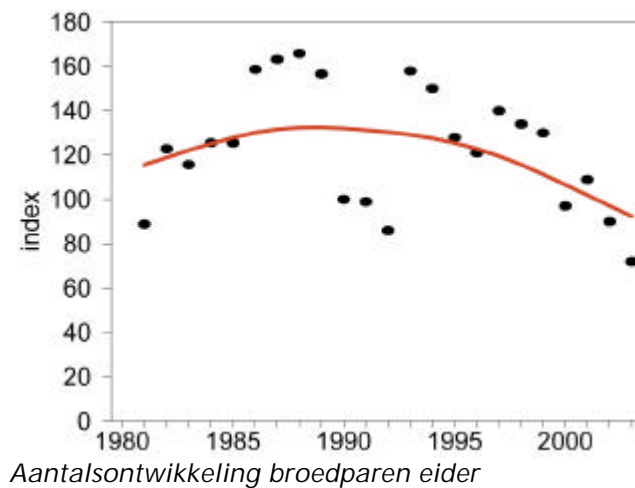


Verspreidingskaart eider (niet broedvogel)

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

5.1 Broedvogels

Trends in Nederland: Na eeuwenlange afwezigheid, waarschijnlijk door exploitatie, vestigde de eider zich rond 1900 weer als broedvogel in Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog nam het aantal broedparen sterk toe. In de jaren 1960-1970 stortte de stand echter in door vergiftiging van de vogels. Na een herstelperiode nam het aantal rond 1990 weer sterk af door gebrek aan schelpdieren. De Nederlandse broedpopulatie omvatte in de periode van herstel in 1979-1983 gemiddeld 4.500 paren. In de periode 1999-2003 omvatte de populatie gemiddeld 9.000 paren, waarbij de aantallen lager waren dan in de periode ervoor.



Recente ontwikkelingen: De Nederlandse broedpopulatie laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige afname.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.

Vanaf 1973-1977 is het broedverspreidingsgebied groter geworden, met 61%. In het totaal is de soort als broedvogel in 56 atlasblokken aanwezig, uit 3 verdwenen en in 16 atlasblokken verschenen. Deze uitbreiding heeft echter betrekking op qua aantallen marginale broedgebieden (de eider broedt vanaf eind jaren 1980 op Neeltje Jans, sinds de jaren 1990 op de Fries-Groningse kwelders).

Beoordelingsaspect populatie: zeer ongunstig.

De toestand van de broedpopulatie van de eider wordt als zeer ongunstig beoordeeld vanwege de slechte voortplanting in de recente tijd. Vanaf ca. 1975 (4.000 paren) is de broedpopulatie meer dan verdubbeld, maar na 1997 lijkt er sprake van een sterke afname. Het populatieniveau van 2003 en 2004 is circa 25% lager dan het referentiecijfer dat voor het oordeel 'gunstig' is vereist.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig.

De recente afname van de broedpopulatie van de eider hangt samen met een afname van de voedselbeschikbaarheid en daaraan verbonden sterfte.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig.

Het Beleidsbesluit Schelpdiervisserij 2005-2020 lijkt gunstig voor de eider, vooral gezien de regel dat 85% van het in het voorjaar opgevisste mosselzaad op percelen in de Waddenzee uitgezaaid moet worden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 8.000 paren.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Vanuit populatie-ecologisch oogpunt is een broedvogelpopulatie van ten minste 20 sleutelpopulaties van de eider nodig, die ieder tenminste uit 20 paren bestaan (> 400 paren). Indien men echter het populatieniveau van rond de eeuwwisseling als uitgangspunt neemt, is het behoud van een aantal paren van ten minste 8.000 na te streven. Behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied is nodig, waarbij vooral voldoende voedselaanbod van belang is om de huidige aantallen en het huidige verspreidingsgebied te kunnen waarborgen.

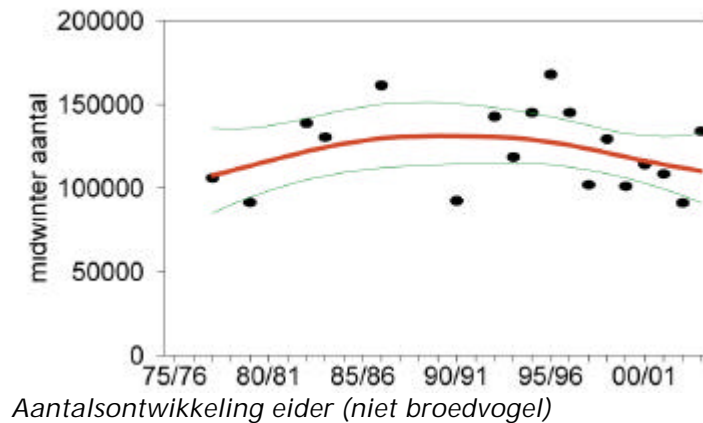
Oordeel: De huidige situatie is voor de broedvogelpopulatie van de eider zeer ongunstig gelet op de recente afname die waarschijnlijk samenhangt met een kwaliteitsverlies van het leefgebied.

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	1981	2004
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	gunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig
Eindoordeel	gunstig	zeer ongunstig

5.2 Niet-broedvogels

Trends in Nederland: De aantalsontwikkelingen van niet-broedende eiders volgen min of meer die van de broedvogelpopulatie. Mede door de beperkte beschikbaarheid van telgegevens

vertoont het verloop sterke schommelingen en is er geen sprake van statistisch significante toe- of afname.



Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van niet-broedende eiders laat geen significante toe- of afname zien vanaf 1981 (1981-2003) en ook niet over de periode 1994-2003. Binnen de afzonderlijke Vogelrichtlijngebieden is er echter sprake van een sterke, significante toename van de niet-broedende eiders over de periode 1981-2003 in de Noordzeekustzone en de Voordelta. Deze toename komt vooral neer op pieken in de aantallen in 1991 en 1993. In de winters van 1999/2000, 2000/2001 en 2001/2002 werden relatief lage aantallen geteld in combinatie met het optreden van massale sterfte. Na het piekseizoen 1995/1996 met 160.000 vogels volgde een reductie tot minder dan 90.000 vogels in de winter van 2002/2003. In samenhang met enig herstel in het schelpdieraanbod hielden de meeste eiders zich in 2002/2003 weer in de Waddenzee op en in deze winter was geen sprake van verhoogde sterfte. Ook in 2003/2004 waren de aantallen weer wat hoger, en daardoor is de afname niet meer statistisch significant.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: gunstig.

De verspreiding van de eider is sinds 1981 verruimd in die zin dat sinds rond 1990 (tijdelijk) een groter aandeel in de Noordzeekustzone en de Voordelta verblijft. Waarschijnlijk is dit echter een gevolg van verslechterd voedselaanbod in de Waddenzee.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig.

Beoordelingsaspect leefgebied: zeer ongunstig *

Massale sterfte en het uitwijken van eiders vanuit de Waddenzee naar de Noordzeekustzone en Voordelta zijn aanwijzingen voor een verslechtering van de kwaliteit van het leefgebied, ondanks enige voorzichtige tekenen van herstel.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig

Het Beleidsbesluit Schelpdiervisserij 2005-2020 lijkt gunstig voor de eider, vooral gezien het beleidsbesluit dat 85% van het in het voorjaar opgevisste mosselzaad op percelen in de Waddenzee uitgezaaid moet worden.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Uitbreiding omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 11 5.000 - 1 40.000 vogels (januari-aantallen).

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Nodig is een leefgebied met voldoende omvang en kwaliteit voor een seizoensmaximum aantal van 115.000-140.000 eiders in het landelijke netwerk van vogelmonitoringsgebieden. Daarbij is uitgegaan van de gemiddelde waarde van de seizoensmaxima van 1980/81 t/m 1996/97 en een aanpassing op grond van de maximaal te verwachten draagkracht in de Waddenzee.

Oordeel: zeer ongunstig *

Beoordeling staat van instandhouding		
Aspect	1981	2004
Verspreiding	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	zeer * ongunstig
Toekomst	gunstig	gunstig
Eindoordeel	gunstig	zeer * ongunstig

* Noot: in het Natura 2000 doelendocument is de eider (als niet-broedvogel) voor het aspect leefgebied (en daardoor het geheel) als zeer ongunstig beoordeeld; inmiddels wordt nagegaan of bij toekomstige Natura 2000 aanwijzingsbesluiten dit veranderd dient te worden in matig ongunstig.

6. Bronnen

- Berrevoets, C. & F.A. Arts, 2003. Midwintertelling van zee-eenden in de Waddenzee en de Nederlandse kustwateren, januari 2003. Rapport RIKZ/2003.008. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Middelburg.
- Camphuysen, C.J., 1996. Ecologisch profiel van de Eidereend *Somateria mollissima*. RIKZ werkdocument 96.146x. Rijksinstituut voor Kust en Zee.
- Camphuysen, C.J., Berrevoets C.M., Cremers H.J.W.M., Dekinga A., Dekker R., Ens B.J., van der Have T.M., Kats R.K.H., Kuiken T., Leopold M.F., van der Meer J. & Piersma T., 2001. Mass-mortality of common eiders (*Somateria mollissima*) in the Dutch Wadden Sea, winter 1999/2000: starvation in a commercially exploited wetland of international importance. *Biological Conservation* 106: 303-317.
- Desholm, M., Christensen T.K., Scheiffarth G., Hario M., Andersson A., Ens B., Camphuysen C.J., Nilsson L., Waltho C.M., Lorentsen S-H., Kuresoo A., Kats R.K.H., Fleet D.M. & Fox A.D., 2002. Status of the Baltic/Wadden Sea population of the Common Eider *Somateria m. mollissima*. *Wildfowl* 53: 167-203.
- Ens, B.J. & Kats R.K.H., 2004. Evaluatie van Voedselreservering Eidereenden in de Waddenzee-rapportage in het kader van EVAII deelproject B2. Alterra rapport 931, 1-155. Alterra, Wageningen.
- Jong, M.L. de, Ens B.J. & Kats R.K.H., 2003. Aantallen Eidereenden in en rond het Waddengebied in de winter van 2002/2003. alterra rapport 794, Alterra, Wageningen.
- Leopold, M.F., 1993. *Spisula*'s zeeëenden en kokkelvisser: een nieuw milieuprobleem op de Noordzee. *Sula* 7 (1): 24-28.
- Leopold, M.F., 1996. *Spisula subtruncata* als voedselbron voor zee-eenden in Nederland. BEON Report 96-2. Rijksinstituut voor Kust en Zee, Den Haag.
- Oosterhuis, R. & K. van Dijk, 2002. Effect of food shortage on the reproductive output of Common eiders *Somateria mollissima* breeding at Griend. *Atlantic Seabirds* 4: 29-38.

- Swennen, C., 1991. Ecology and population dynamics of the Common Eider in the Dutch Wadden Sea. PhD thesis, Rijksuniversiteit Groningen.
- Tulp, I., Schekkerman H., Larsen J.K., van der Winden J., van der Haterd R.J.W., van Horsen P., Dirksen S. & Spaans A.L., 1999. Nocturnal flight activity of sea ducks near the windfarm Tunø Knob in the Kattegat. Report 99.64. Bureau Waardenburg bv, Culemborg.
- Zucco C. & Merck T., 2004. Ökologische Effekte von Offshore-Windkraft-Anlagen. Naturschutz und Landschaftsplanung 36: 261-269.